

KAMUSAL YOKSULLUK VE / VEYA BÜTÇE YOKSULLUK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE BİR TARTIŞMA...

Yrd. Doç. Dr. Sezai Temelli¹

1. Giriş: Yoksulluğa Dair...

Yoksul kimdir sorusuna yanıt arayan ve bu kimlik üzerinden yoksulluk meselesine yaklaşan çalışmalar, yoksulun politik kimliğini, yurttaş olma hakkını yeterince irdelemeksizin konuya yaklaşmakta, yoksulluk sorununu bireyin irrasyonel tercihleri ile sosyal katmanlaşma içindeki konumuna indirgeyerek çözümlenmeye çalışmaktadır. Bu, bilimin geleneksel soyutlama anlayışına kuşkusuz uygundur ve bu bazı çalışmalara bir itiraz olarak kamusal yoksulluk başlıklı bu çalışmanın yapılmadığını en başta söylemek gerekmektedir. Başka bir kavramlaştırma ve soyutlama ilişkisi üzerinden konuyu tartışmak üzere bu çalışma yapılandırılmaya çalışılmıştır.

Yoksulluk gerçeğini bir istenmeyen durum olarak gören ve dıştan müdahalelerle giderilmesi gereken bir olgu olarak ele alan yaklaşım kuşkusuz yoksulun toplumsal yaşamda, özellikle modern batı toplumsallığında ne kadar görünebilirliği ile çok ilintilidir. Yoksul, görünebilirliğinin kısıtlandığı bir durumda, istenmeyen, saklı kalması gereken, hatta yok sayılan bir profildir ve 'modernizm yaklaşımı' ile bir arada düşünülemez niteliktedir. Yoksul bu anlamıyla 'kader kurbanı', 'düşkün', 'zavallı' gibi sıfatlarının somutlandığı madun bir kimlik olarak toplumsal yaşamda rol almıştır veya rolü tanımlanmıştır. Bu kimliğin neden hala varlığını büyüterek, çoğalarak sürdürüyor oluşuna modernitenin post dönemlere evrildiği bir süreçte vereceği tatminkâr bir yanıt maalesef yok.

Bu çalışmanın dayandığı temel tezlerden biri, yoksulluğun sistemik bir ilişki içinde olduğu ve sistemin kendisini yeniden üretirken toplumsal yeniden üretimle etkileştiği bir ilişki ağında yoksulluğun ve yoksullaşmanın yeniden üretildiğidir. Bu sav kuşkusuz yoksul profiline odaklı rasyonalite tartışmasına uğramaksızın sürdürülmeye çalışılan bir tartışmaya aittir. Bir diğer tez ise, birinciye bağlı olarak gelişmektedir: Yoksulluk tartışmaları kamusal alanın yeniden düzenlenmesinden bağımsız olarak ele alınamaz ve bu düzenlemenin baş aktörü olarak devlet, yoksulluk çalışmaları içinde önemli bir yer tutmak zorundadır. Devletin sistemle olan ilişkisi kamusal alanın düzenlenmesinde birincil hattı oluştururken, bunun toplumsal izdüşümünün en belirgin göstergelerinden biri de 'yoksulluk' olacaktır. Bu nedene bağlı olarak çalışmanın başlığı kamusal yoksulluk olarak tanımlanmıştır.

Kamusal yoksulluk veya devletin yoksullukla mücadelesi çerçevesinde konunun ele alınması klasik yoksullukla mücadele alanını çok daha geniş bir çerçeveye taşımaktadır. Her şeyden önce yoksulluk sorunu salt iktisadi bir göstergeye ve buna bağlı bir gelir dağılımı sorunsalı ile sınırlanmayıp, her türlü toplumsal eşitsizliği gören ve eşitsizliklerin azaltılması baskısıyla hareket eden bir yapılanmayı dayatan kavram olarak karşımıza çıkmakta. Kamusallık bu dar anlamıyla kamu hizmetleri ve kamu gelirleri eliyle yeniden dağılım politikalarının merkezini işaret etmektedir. Bu merkez hiç kuşkusuz öncelikle merkezi yönetim ve onun en etkin mali aracı olan bütçedir. Dolayısıyla, bütçe ve buna bağlı gelişen karar süreçleri yoksulluğun üzerinde birinci elden en güçlü baskıyı oluşturabilecek araçtır.

Alışlagelmiş yoksullukla mücadele programlarının ötesinde yoksullukla ve geniş anlamıyla eşitsizliklerle mücadele için kamusal yoksulluk algısının inşası ve bunun politik alana yansımaları ve bu bağlamda bütçeye yönelmesi oldukça önemli bir açılım olarak görülmelidir. Bu çalışma yoksullukla bütçe ilişkisini Türkiye örneğinde, son on yıllık dönem içerisinde okumaya çalışmaktadır. Son on yıl içerisinde uygulanan bütçe politikalarında yoksulluğu azaltıcı fonksiyona sahip olan araçların nasıl bir seyir izlediği ve yoksulluk görüntülerinin bu seyre bağlı olarak nasıl yeniden şekillendiği çalışma kapsamında tartışılacaktır.

Yoksulluk tanımlamasının alanı her geçen gün genişlemektedir. Yoksulluk, dinamik bir değişken olarak toplumsal unsurların birçoğunda yaşanan yoksullaşma süreci olarak kendini yeniden üretmekte ve sürece bağlı olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, Dünya sistemine baktığımızda, yoksul alanların kaba çizgilerle ayrıldığını görebiliriz. Güney Kuzeye, Çevre Merkeze, Kır Kente göre daha yoksuldur (Chossudovsky, 1998: s.47). 1998 rakamlarında ortaya çıkan bu görsellik, aradan geçen yıllara karşılık maalesef bir iyileşme yönünde gelişme gösterememiştir. UNDP'nin 2011 tarihli "Sürdürülebilirlik ve eşitlik: herkes için daha iyi bir gelecek" başlıklı raporuna baktığımızda ülkelerin pozisyonlarında dikkate değer bir iyileşme söz konusu değildir (HDR, 2011). Alışlagelmiş gelir dağılımı kategorileri içinde de alt sınıflar doğal olarak üst sınıflara göre daha yoksuldur (Sönmez, 2001: s.15).² Yoksul/varsıl ayrımı yaşam alanları üzerinden yapılabilir olmaktan giderek uzaklaşmakta, yoksulluk, kamusal alan içinde bir çokluk olarak kamusal alanın ortak paydasını oluşturan gelişimin adı olmaktadır (Hardt ve Negri, 2011: s.53). Yoksul, hiçbir şeyi olmayan olarak değil, sosyal üretim sistemi içine mülkiyet ve sosyal düzen ilişkileri gözetilmeksizin dâhil edilebilendir. Yoksul kimliği üzerinden yaşanan bu gelişim kuşkusuz küreselleşme dediğimiz birikim rejiminin toplumsal izdüşümünden de kaynaklanmakta (Şenses, 2003: s.320). Küreselleşme süreci en yalın haliyle sermayenin uluslararası dolaşım sürecindeki serbestisi ile açıklamasını bulurken, bu süreç kamusal alan ilişkilerini piyasa egemen belirlenim düzeyine çekmiş, toplumsal alan ve devlet piyasa dinamiklerine giderek daha fazla bağımlı hale gelmiştir (Şenses, 2003: s.204). Piyasa dinamiklerinin eşitsizlik yaratıcı öğelerinin giderek toplumsal alanda daha fazla hissedilir olması yoksulluk sorununu bu dönemde sosyal ve politik tartışma konularının ilk sıralarına taşımıştır.

¹ İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi, sezaitemelli@gmail.com

Küreselleşme öncesi dönemin yoksulluk tanımlarının bu dönemin tanımlarından farklı bir kategorik belirlenime sahip olduğunu görmekteyiz. Sosyal devlet sürecinde piyasa - toplum ilişkisinin dayandığı uzlaşma zemininde, devletin sermaye birikim rejimiyle olan sosyal üretim ilişkisi, yoksulluk azaltıcı, bölüşüm iyileştirici bir sosyal politika şeklinde karşımıza çıkmıştır. Bu, dönemin yeniden üretim koşullarına uygun bir yapılandırma. Özellikle, pazar sorunsalının ulus sınırlaması altında çözümüne dayalı olarak gelişen dinamiği iç pazara olan gereksinimi giderek artırmıştır. İç pazarın kitle profilinin gelişime muhtaç dinamiği, yoksullukla mücadelede önemli bir etken olarak kendisini göstermiştir. Toplumsal masraflar ve sosyal nitelikteki kamu harcamaları, işlevsel olarak piyasa - toplum ilişkisinde oynadığı rol, bir yanı sıra ekonomik gelişimin yaratılmasında etkiliyken, diğer taraftan toplumsal yapının sosyalizasyonunu ve buna bağlı olarak da toplumsal hakların sağlanmasıyla ilintili olarak yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olmuştur. Bu dönemin yoksulluğa ilişkin kavramlaşmaların işaret ettiği kimlik, toplumsal alanda mağdur olandır ve bu mağduriyet sistem dışı etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan bir ilişkiyle açıklanmaktadır. Sosyal devlet tanımlamasıyla anılan birikim rejimi kamusal alanı bütüncül bir eklemlenmeyle belirlemekte, eklemlenen alanlar arasında çatışmacı bir yapı sergilenmemektedir. Yoksulluk meselesi de çalışanlara bağlı olarak süreç eklemlenmektedir.³

Küreselleşme döneminde barışık ilişkiler yerini gerilimli ilişkilere terk etmiştir. Bu dönemde yeni bir hegemonya ilişkisi, değişen paradigmaya bağlı olarak karşımıza çıkmıştır. Bu dönemde yoksulluk ve eşitsizlik çalışmalarının yoğunlaştığını görmekteyiz (Munck, 2007: s.599-604). Küreselleşmeyle birlikte hegemonyanın giderek daha fazla belirlendiği alan piyasadır ve devletin sosyal vasfı bu süreçte hızla gerilemiştir. Yeni kamusal alan toplum - piyasa ilişkisine dayalı olarak geliştirilmeye çalışılmakta ve bu gelişimin bir sonucu olarak da toplumsal unsurların, özellikle haklar konusunda küreselleşme öncesi var olan düzenlemelerden yoksun kalmasına neden olurken, yoksulluk tanımlamasını da bu değişime uygun olarak yeniden biçimlendirmiştir (Hardt ve Negri, 2001). Yoksulluk iradi bir olgu olmaktan sıyrılıp, kamusal alanın hegemonik ilişkileri içinde yer alamayan toplumsal unsurların karşılaştığı bir süreci anlatmaktadır. Piyasanın değerlendirme süreci dışarıda bırakmayı hızlandırırken, devletin sosyal fonksiyonundan uzaklaşması, dışarıda kalanların "sosyal" kazanımlarını giderek azaltmıştır.⁴ Sosyal devlet uygulamalarının birikim rejimi üzerinde yaratacağı maliyet, küreselleşme döneminde kendine yer bulamamıştır. 'Post' döneminin hem üretim organizasyonu, hem pazara ilişkin uygulamaları, hem ulus devlet dışı belirlenim şemaları itibarıyla yarattığı dönüşüm, teknolojinin tüm gelişmişliğine karşılık, kamusal alanda yoksulluğu artırıcı bir görüntü sergilemiştir. Bu dönemde neoliberal iktisat politikaları Keynesyen iktisat politikalarının yerini alırken, sistemin dönüşümü beraberinde toplumsal unsurların da yeniden belirlenimine neden olmuştur. Bu unsurların içinde çokluk olarak yoksullar ön plandadır ve ortaya çıkan yoksulluk görüntülerinde çocuklar, kadınlar, işsizler başta olmak üzere birçok toplumsal unsur kategorik bir sınıfsal tanımın dışında, ortak paydada buluşmaktadır (Hardt ve Negri, 2011: s.53-59).

Dönemin popüler konusunu oluşturan yoksulluk, çeşitli endeksleme yöntemleriyle ölçülemeye tabi tutulurken, mutlak ve nispi yoksulluk sınırlarının belirlenimi önem kazanmış, sosyal bilim alanında üzerinde en çok durulan konulardan biri olma özelliği göstermiştir (Şenses, 2003: s. 65). Tüm bu çalışmalar bireysel yoksulluk üzerinden hareket etmekte, yoksullukla mücadele yeni bir sosyal alan içinde çözümlenmeye çalışılmaktadır.⁵ Bu sosyal alan piyasa - devlet ilişkisini kesintiye uğratmaksızın, toplumsal alanın kendi iç yapısının yeniden düzenlenmesine yönelik olarak tasarlanmaktadır. Sosyal işlevli devlet bütçelerinin etkisizliği vurgusu terk edilmeksizin, devletin mali disiplini konusu sürekli yenilenmekte, bu alanın dışında kalan paylaşım süreçleriyle yoksulluğa çözüm üretme üzerinde çalışmalar yoğunlaşmaktadır (Buğra, 2008: 65-82). Piyasanın sürekli toplumsal alanın kaynaklarına yönelik aleyhte gelişimi ve bu gelişim sonucu yaratmış olduğu sosyal alandaki tahribat engellenmeksizin bir çözümün ortaya çıkması güç gözükürken, bunun yanı sıra devletin sosyal alanı boşaltması küreselleşmenin yaratmış olduğu yoksullaşma sürecini daha da hızlandırmaktadır. Yoksullaşma üzerinde bu anlamıyla yeni bir yükün ortaya çıktığı bir gerçeklik olarak karşımızdadır.

² Dünya nüfusunun %56'sını barındıran düşük gelirli ülkelerin dünya gelirinden aldığı pay %4,9'dur. Orta gelirli ülkelerde ise bu oran sırasıyla %22,2 ve %12,2'dir. Zengin ülkelerdeki orana baktığımızda, bu ülkelerin tümü gelişmiş kuzey ülkeleridir, dünya nüfusunun %14,8'ini barındırmalarına karşılık, dünya gelirinin yaklaşık %80'ini almaktadır (Chossudovsky, 1998: s.54). Ayrıca Sönmez'in düzenli olarak yenilediği gelir dağılımına yönelik çalışmalarına da baktığımızda, Türkiye'de yoksulluk görünümünün de dikkate değer bir iyileşme sergileyemediğini söyleyebiliriz. Bu konuda bkz: <http://mustafasnmz.blogspot.com/2011/03/gelir-utancyla-yuzlesememek.html>

³ Kapitalizmin küresel dönemine kadar olan süreci bütünlüklü bir okumaya tabi tuttuğumuzda, tarihsel gelişimin bir yanı sıra sosyal devletin gelişimi üzerinden okunabileceğini görebiliriz. 17. yy başlarında yoksul yardımının sekülerizasyonu ile başlayan süreç eski yoksul yasaları olarak anılabilir. Bu yasalarda yoksul mülk sahibi olmayandır. 1834 Yeni Yoksul Yasası ile düşkünlere emekçiler arasında bir ayrımın oluşturulduğunu görmekteyiz. Bu ayrım sosyal devlet süreci ve çalışanlar ilişkisinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu yasa paternalizmden laissez-faire'in rekabetçi anlayışına geçişi de göstermektedir. Rekabetçi sistemin yol açtığı toplumsal yıkımın izlerini 19. yy'ın ikinci yarısı boyunca görmek mümkündür. Bu yüzyılın son çeyreğinde kolektivizmin yükselişi sosyal devletin gelişimini haber verirken, sosyal devlet uygulamasının bugünkü anlamına kavuştuğu Beveridge Planı 1942 yılında hayata geçti ve yoksul yasaları sahnedeki çekildi. Modern sosyal devlet çalışan ve onun sosyal çevresi üzerinden belirlenir oldu (Güngör ve Özügür, 2001: s.434). Burada yoksulun emekçiyle olan ayrışması artık çok belirgindir. Oysa neoliberal dönemde, çalışan yoksulluğu tartışmalarında görüleceği üzere, yoksul kimliği yeniden toplumsal alanda belirginleşmekte ve bu süreçte emekçi ile yoksulun ortak kimlikte yoksullaşmaya bağlı olarak buluştuğu görülebilmektedir (Hardt ve Negri, 2011: s.68).

⁴ Dışarıda bırakılanlar olarak nitelediğimiz kesim, özellikle son dönem yoksullaşma süreçlerine ilişkin yapılan değerlendirmelerde, yoksulluk kadar önemli olan sosyal dışlanma ilişkileridir. Bu ilişkiler, toplumsal yaşamın kültürel, sosyal veya politik örüntüsü dışına düşen, düşürülen bireylere yönelik bir tanımlamayı barındırmakta ve yoksullukla mücadele gibi sosyal dışlanmanın sosyal içerilmesi dönüşmesi çalışmalarıyla da kendisini belirgin bir alan haline getirmektedir. Özellikle Avrupa'da sosyal dışlamayla mücadele giderek tüm toplumsal kimliklere değen, bütünlüklü bir toplumsal yaşamı amaçlayan bir yerden kurgulanmaktadır (Sapançalı, 2005: s.52). Boşanmış kadınlardan, yaşlılara, engellilerden, emeklilere kadar tüm kategoriler kendi dezavantajlıkları ölçüsünde sosyal dışlanmayla mücadele formu içinde yer alabilmektedirler. Yeni sosyal politika giderek daha fazla bu alandan örülüyor diyebiliriz.

Bu döneme görsel olarak baktığımızda, Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun hızla yoksullaştığını, Dünya gelirinin daha da adaletsiz dağıldığını, işsizliğin hızla arttığını görmekteyiz. Türkiye açısından da durum aynı paralellikte gelişim göstermektedir. Gelir dağılımı hızla bozulmakta, işsizlik artmakta, göç rakamları yükselmekte, yeni kent yoksulluğu dönemin en belirgin öznesi olmaktadır. Sokak çocukları, sokakta çalışan çocuklar, ucuz ve kaçak emek, kayıtdışılık, esnek çalışma, taşeronlaştırma, özelleştirme gibi birçok konu incelendiğinde yoksulluğun tahribatı daha açık gözlenebilmektedir. Bunların yanında sadece merkezi bütçenin içine baktığımızda bile, dolaylı vergilerin payının hızla yükselmesi, faiz ödemelerinin giderek ağırlık kazanması, sosyal nitelikteki harcamaların azalması toplumsal gereksinimlerin karşılanamamasının yanı sıra var olan sosyal gelişimin de gerilediğini göstermektedir. Sosyalleşme dinamiği düşük olan Türkiye gibi ülkelerde eğitim, sağlık, sosyal güvenlik alanlarında gözlenen bu gelişmeler doğal olarak yoksulluğu ve yoksunluğu artırmaktadır.

2. Yoksulluğu Ölçmek

Yoksulluk, çok boyutlu bir niteliğe sahiptir ve bu nedenle farklı şekillerde tanımlanabilir ve ölçülebilir. Yaygın olan ölçütlerin başında bireysel yoksulluğun gelir kategorilerine göre ölçümü ve toplumsal fotoğrafın bu aritmetiğe bağlı olarak oluşturulması gelmektedir. Diğer gelişmiş ölçütler, gelir kategorisi dışında sosyal ve politik nitelikteki ölçütlerin hesaba katılması ile geliştirilmiştir. Bir diğer ölçüt de kamusal yoksulluk tabanlı geliştirilmeye çalışılan ölçüttür.

Klasik bir yaklaşımla "yoksulluk, özel tüketimdeki yetersizliklere odaklanarak belirli bir düzeyin altında kişi başına özel tüketimin söz konusu olduğu durum olarak (tüketim yaklaşımı) tanımlanabileceği gibi kişilerin ve hane halkının kendileri için uygun göreceklere bir tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olmamaları şeklinde (sübjektif yoksulluk) ya da asgari yaşam standardının gerektirdiği temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak da (gelir yoksulluğu) tanımlanabilir" (Aktan ve Vural, 2002: s.3-5). Dünya Bankası (World Bank, 1990), yoksulluğu 'yoksulluk asgari yaşam standardına erişememe durumu'dur şeklinde tanımlamakta. Başka bir ifadeyle, yoksulluk, maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecekt gelirden yoksun olma halidir. Son zamanlarda yoksulluğun tanımlanmasında gelir/tüketim yaklaşımının yetersiz kaldığı yaygın bir şekilde dile getirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede asgari bir yaşam düzeyini sağlamaya yönelik gelir/tüketim seviyesine sahip olmanın yanı sıra yoksulluğun belirlenmesinde kaynaklara, kamusal mal ve hizmetlere erişim ile diğer kişisel gelişim kategorileri de değişken olarak hesaplamalarda yerini almaktadır. Bunların yanı sıra asgari gıda gereksinimi ile konut, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli araç ve olanakların olmaması sonucu ortaya çıkan yoksunluk durumu, istihdam olanaklarının olmaması, ayrımcılığın mevcut olması, siyasal katılımın engellenmesi gibi faktörlerin de yoksulluğu artırıcı etkisi çeşitli çalışmalarla ortaya konmaktadır.⁶

Sıklıkla kullanılan yoksulluk tanımlaması kategorilerinin başında mutlak ve görel yoksulluk kavramları gelmektedir. Mutlak yoksulluk, hane halkı ya da fertlerin biyolojik olarak kendilerini üretebilmeleri için ihtiyaç duydukları asgari gelir ve harcama düzeyidir. Tanımın yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan asgari besin bileşenlerini veya kaloriyi esas alması ona mutlaklık niteliği kazandırmaktadır. Özellikle, uluslararası karşılaştırmaların yapılması amacıyla kullanılan bir tanımdır ve bu amaç doğrultusunda ülkelerin içinde buldukları farklı koşulları ve gelir dağılımındaki farklılıkları dikkate almaksızın her ülkeye uygulanabilecek bir küresel yoksulluk sınırı belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu sınır temel tüketim gereksinimlerini karşılayacağı varsayılan mal demetinin maliyetine denk gelen bir yoksulluk düzeyini belirlemeye yöneliktir. Başka bir ifadeyle, seçilen tanıma bağlı olarak, yoksulluk sınırı daha alt düzeyde yaşamı sürdürmenin mümkün olmadığı bir asgari tüketim seviyesi belirler. Elde edilen bu yoksulluk sınırı ile hesaplanan gerçek hane halkı ya da fert geliri karşılaştırılmaktadır. Yoksulluk sınırı altında gelire sahip olan kişi veya hane halkı yoksul ve aşırı yoksul olarak sınıflandırılmaktadır. Görel yoksulluk kavramı ise insanın bir toplumsal kimlik olmasıyla ilintili olarak şekillenmiştir. Görel yoksulluk kavramına göre yoksulluk sadece kaynaklara erişememe ve yaşamı sürdürme meselesi değil, kişinin içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile alakalı bir konudur. Bu nedenle görel yoksulluk kavramı farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyi yerine gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanmaktadır. Başka bir ifade ile görel yoksulluk kavramı, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut koşullara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma kabiliyeti arasındaki farkı ifade eder.

⁵ Yoksulluk ölçütlerine baktığımızda, yoksulluk oranı, yoksulluk açığı endeksi, Sen endeksi, Foster-Greer-Thorbecke ölçütü, türünden tüm hesaplama yöntemlerinde ortaklaşa kullanım alanına yönelik yoksullukla ilintili değişkenlerin kullanılmadığını, yeniden dağılım sürecinde bireysel gelir kategorilerinden hareket edildiği görülmektedir (Yurdakul, 2010: s.277).

⁶ Sen'in çalışmaları bu alandaki ölçüt belirlenimi üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bugün yoksullukla mücadele programları özellikle bu çalışmaların etkisinde gelişmektedir. Sen Yoksulluk Endeksi popüler ölçüt oluştururken, ölçütün dayandığı en temel alan bireyin kaynaklara ulaşabilirliği, katılımdan mahrum edilmemesi gibi sosyal ve politik alanların ön plana taşınması, buna karşılık sosyal devlet uygulamalarıyla birlikte anılan gelir iyileştirici kamu politikalarının yoksullukla mücadele için önemini göz ardı edilmesidir. (Bu konuda bkz: Sen, 1999).

Mutlak ve göreceli yoksulluk ölçütlerinin yanı sıra, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan İnsani Gelişim Raporu'nda geliştirilen 'insani yoksulluk' kavramı insani gelişme ve insanca yaşam için parasal olanakların yanı sıra temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için iktisadi, sosyal ve kültürel bazlı olanaklara sahip olmanın da gerekli olduğu fikrine dayanır. Bu nedenle asgari gereksinimlerden daha fazla maddi refahın söz konusu olması gerektiğini ve yoksulluğun çok boyutlu bir kavram olduğunu dikkate alır. Aynı raporda insani yoksulluğu ölçmek için İnsani Yoksulluk Endeksi ((IYE) The Human Poverty Index-HPI) geliştirilmiştir. İnsani yoksulluk endeksi yaşam süresinin kısalığı, temel eğitim hizmetlerinden mahrumiyet ve kamusal ve özel kaynaklara erişememe gibi insani gelişim açısından ortaya çıkan mahrumiyetleri, yoksulluğun boyutlarını ve insani gelişim dışında kalmış insanların oranını ölçmektedir.⁷

Kamusal yoksulluk endeksi ise (kye)⁸ bir deneme çalışmasıdır. Varsayımsal olarak dayandığı gerekçeler yaşanan gerçeklikle tutarlı olmakla birlikte, gerçekliğin hesaplara yansımaları açısından ne derece başarılı bir çalışma olduğu tartışmaya açıktır. Temel varsayım yoksulluk endekslemesinde kamusal alanın katkısının olup olmadığı tartışmasına dayanmaktadır. Toplumsal alanın gereksinimlerinin karşılanıp karşılanmamasına, toplumsal alandan aktarılan kaynakların topluma geri dönüş oranına bağlı olarak, toplumun kamusal mal ve hizmetlerden ne derece faydalandığı, bu mal ve hizmetlerin zaman içindeki gelişimi, niteliği gibi birçok ölçütün yanı sıra, toplumsal hakların sağlanmasında birincil öneme sahip olan kamusal mal ve hizmet üretimi sadece yoksullukla ilintili değil, aynı zamanda yoksulluğun kalıcılığında önemli bir faktör olan yoksullukla da bağlantılıdır. Endeks 4 alt değişkenin incelenmesi ve bunların bileşke etkilerine bağlı olarak hesaplanmıştır.⁹ Endeks hesabında birçok değişkenin ihmal edildiği gerçeğinin yanı sıra, ölçek değerinin muğlak olması da dikkat edilecek bir noktadır. Burada bir endeks çalışması yapılmamakla birlikte, yoksulluk ölçümüne farklı bir yaklaşımın temellendiği çalışma olmasından dolayı endeksin aritmetiği dışında konuyla olan bağı burada ele alınmaktadır.

Kamusal yoksulluk fikrinin dayandığı temel referans yurttaşların bütçe hakları konusudur. Yurttaşların toplum içinde yoksul kimliğiyle olan mesafesi ve yoksullaşması üzerinde en önemli etkilerden birini bütçe kaynaklarının kullanımı belirlemektedir. Bu kaynakların kullanımındaki politik tercihler yurttaşların toplum içindeki konumu doğrudan etkilemektedir. Bu sav yukarıda sayılan yoksulluk ölçütlerine eklenilecek yeni bir ölçütle gerçeğe daha yakın bir yoksulluk ölçümünü, daha geniş çerçevede eşitsizlikleri görmeyi ve bunlarla ilgili yürütülen kamu politikalarının belirleniminde sağlıklı tercihler yapabilmeyi amaçlamaktadır.

3. Türkiye'de Yoksulluk

Türkiye'deki değişim de, küreselleşme, devletin yeni rolü, özelleştirme, kamu harcamalarının ve vergi yapısının dönüşümü gibi konular çerçevesinde düşünüldüğünde, dünya sisteminden farklı değildir. Türkiye ekonomisindeki değişim gecikmeli olsa da, özellikle 1980'lerin ortasından itibaren kendini tüm açıklığıyla hissettirmeye başlamış ve sosyal devletin unsurları toplumun hızla dışına taşınmış, piyasa ekonomisi kavramı giderek yaygınlaşarak piyasa dışı alanlarda da ölçüt oluşturmaya başlamıştır. Kamu harcamalarında yaşanan dönüşüm, başta reel olarak toplumsal masrafların, toplumsal tüketim harcamalarının kısılması, mali sermaye birikimini destekler nitelikteki harcamaların genişlemesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan kamu gelirlerinin yeterince artmaması sonucu ortaya çıkan finansal açık iç borçlanma yoluyla kapatılırken, yüksek reel faiz uygulaması ile ulusal ölçekte sermaye birikimine finansal sistem aracılığıyla destek verilmiş, uluslararası ölçekte de sıcak para girişi teşvik edilerek cari işlemler açığından doğabilecek sıkıntılar giderilmeye çalışılmıştır. Sermaye birikiminin bu denli teşvik edilmesine karşılık üretim artışının ve buna bağlı olarak karlılığın yeterince artmaması, karların faaliyet dışı alandan elde edilmeye çalışılması, iç pazarın yeterli derecede gelişmemesi, kamu kesiminin mali krizinin artarak devam etmesi yoksullaşmanın derinleşme nedenleri olarak sayılmaktadır. Özellikle 2000'lerin ortalarına kadar görülen bu etki yukarıda dile getirilen kamusal yoksulluk yaklaşımının savıyla tutarlıdır. Sermayenin küreselleşmesi ve buna bağlı olarak sosyal devletin zayıflaması, toplumun yoksullaşması ve beraberinde bireysel anlamda yoksullaşmanın hızlanması toplumsal dönüşümün göstergeleri olarak yaşamın her alanında hissedilmektedir. Mali sermaye birikim rejimi altında devletin sermaye birikimini doğrudan desteklediği bu süreçte devletin küçülmesi topluma yönelik olan sosyal nitelikteki harcamaların kısılması ve toplumsal adalet niteliğiyle de savunula gelen vergi yapısının adaletsiz bir yapıya bürünmesine de yol açmıştır (Yakar Önal ve Temelli, 2011).

⁷ İnsani yoksulluk endeksi UNDP tarafından üretilen, her ülke için oluşturulmuş ve iki yılda bir yayınlanan bir rapordur. Bu rapor ülkeler arasında bir sıralama yapmakta ve ülkelerin insani gelişimi üzerinden yoksulluk ve sosyal dışlanma konularını HDI hesaplamalarıyla belirlemektedir. Endeks değeri 0 ile 1 arasında yer almakta, 1 en iyi durumu nitelendirir. Türkiye'nin 2000 yılında 0,629 olan endeks değeri 2010 yılında 0,696'a yükselmiştir. Türkiye bu endeks değeri ile 83. sıradadır. Endeksin alt değişkenleri sağlık, eğitim, cinsiyet, sürdürülebilir kalkınma, toplumsal cinsiyet, toplumsal eşitsizlikler, yoksulluk gibi kategoriler bulunmakta ve bu kategorilerin kendi alt endeks değerlerinden hareketle ortalama bir değere ulaşılmaktadır. Türkiye'nin son dönem kısmi iyileşmesine katkı yapan kategori sağlık alanı olmuştur (UNDP, 2010 HDR). UNDP 2011 raporunda ise, Türkiye'nin endeks değeri 0,699 yükselmiştir. Bu yükselmeye GSYH daki artış etkili olmuştur. Raporun alt değişkenlerine baktığımızda, eşitsizlikler konusunda bir gelişimin gözlenemediğini, Türkiye'nin 169 ülke arasında 83. olmasına karşılık, ekonomik gelişim olarak aynı ligde yer aldığı OECD ülkelerine göre oldukça kötü bir görünüm sergilediğini söyleyebiliriz (UNDP, 2011 HDR).

⁸ Kamusal yoksulluk endeksi bütçe değişkenleri üzerinden hareket eden bir endeksleme çalışmasıdır. Çalışma yoksullukla ilintilendirildiği bütçe değişkenlerinin yoksullukla mücadeleye olan katkısını ölçmeyi amaçlamaktadır. Yoksulluk sorunsalının salt bireyin kendi özneliğinde ele alan yaklaşımlar yerine, kamusal haklar ve bunların yeniden dağılımında en önemli etken olan bütçe hakkı ve bütçe kaynakları meselesini yoksullukla doğrudan irtibatlandıran bir anlayışa yönelik bir çabadır (Temelli, 2003; 2004; 2011)

⁹ Bu değişkenler; bütçe gelirleri ve birincil bütçe harcamaları, sosyal harcamalar, faiz ödemeleri-bütçe açığı maliyeti ile dolaylı-dolaysız vergi paylarından oluşmaktadır.

Bugün karşılaştığımız tablo bir dönüşümün toplumsal maliyetini yansıtmakta. Dönüşüm sistemin zorunlu gelişim dinamiklerine göre belirginleşirken, toplumsal maliyet kamusal alanın negatif anlamda dönüşümüyle yaşama damgasını vurmaktadır. Yoksulluğun giderek daha fazla hissedilmesinde toplumsal kaynakların bütçe eliyle kamusal alan yerine finansal sistem aracılığıyla sermaye kesimine aktarılmasının payı büyüktür. Yeterli sosyal örgüden yoksun olan Türkiye toplumu refah devleti uygulamaları çerçevesinde bir kısım kazanmış olduğu sosyal hakları da hızla yitirirken, yoksulluğun yarattığı tahribat daha şiddetli hissedilmektedir (Buğra, 2001). Batı'da gerçek anlamda ulaşılmış bir refah toplumundan, sosyal devletten geriye adım atılırken, Türkiye henüz ulaşamadığı sosyal devlet hedefinden geriye dönmekte, var olan toplumsal eşitsizlikler, gelişmemiş sosyal haklar ve katlanılabilir bir yoksulluk çizgisinden hızla geriye doğru sürüklenmektedir.¹⁰ Bu genel çerçeveye içinden baktığımızda, dönüşüm sürecinin birçok faktörü arasında, özellikle gelir bölüşümü açısından belirleyici role sahip olan ve kullanılabilir gelirin belirleniminde önemli bir role sahip olan verilerin sermayenin bu yolculuğuna nasıl eşlik ettiği büyük önem taşımaktadır.

Neoliberal dönemin toplumsal açıdan yıkıcı etkileri 1994 ve 2001 krizlerinde olağanüstü boyutlara ulaşırken, dönemin genel görünümü yoksullaşma olarak tanımlanabilir. Bu konuda 1980 öncesi bütçe kompozisyonları ile neoliberal dönemin kompozisyonlarının karşılaştırılması ve bu karşılaştırmaya bağlı olarak ortaya çıkan yoksullaşma etkisi önemli bir gösterge olarak karşımızda durmaktadır. 2001 krizi sonrası yaşanan gelişmeler ise bu yıkıcı etkiyi azaltmış ama burada da yoksullukla mücadele programı "yoksulluğu yönetilmesi" çerçevesine sıkıştırılmıştır. Neoliberal dönemin olumsuz etkilerine karşı neoliberal olmayan bir ekonomi politikası sürdürmek yerine, neoliberal politikalarından kaynaklanan olumsuz etkiler soysal ağlar içinde çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu yeni sosyal politika yoksulluğun derinleşmesini durdurmuş, ama yoksullukla mücadele açısından sosyal politikaların üretilebilirliğini de engellemiştir. Yoksulluğun kalıcılaşması olarak nitelenen bu gelişme, yoksullar arasında bir bölüşüm ilişkisinin düzenlenmesini bize göstermektedir diyebiliriz.

Türkiye, Latin Amerika ülkeleri ile birlikte ikinci en yüksek Gini değerlerine sahip ülkeler grubunda yer alıyor. Bu tespiti paralel bir biçimde, Dünya Bankası'nın raporlarında Türkiye "yüksek derecede eşitsiz orta gelirli bir ülke" olarak tanımlanıyor (World Bank, 2005). Türkiye'nin Gini katsayısı 0,40 ile 0,45 arasında değişim göstermekte ve uzun yıllar bu değerlerde bir iyileşme söz konusu olamamaktadır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, Gini katsayısı 2005 çalışması dışında 0,40'ın altına hiç düşmemiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Türkiye verileri bize aynı zamanda %20'lik dilimler arasında belirgin bir farklılaşmanın yaşanmadığını da göstermektedir.

Ülkeleri gelir dağılımı eşitsizliği temelinde kıyaslanmanın bir diğer yolu da, en yüksek gelir grubunun gelirinin, en düşük gelir grubuna oranı temelinde ülkelerarası karşılaştırma yapmaktır. Gelir grupları temelinde oluşturulan bu gösterge, gelir dağılımı eşitsizliğinin Gini değerleri karşılaştırmalarında görülemeyen bir boyutunu göstermekte. 2009 yılında Türkiye'de en zengin yüzde 20'lik nüfusun geliri, en yoksul yüzde 20'lik nüfusun gelirinin yaklaşık 8 katı olarak tespit ediliyor. Benzer bir yaklaşımla en yüksek ve en düşük yüzde 10'luk gelir gruplarının gelirlerinin oranı temelinde yapılan karşılaştırmada, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 2009 İnsani Gelişme Raporu Türkiye'de en yüksek yüzde 10'luk gelir grubunun en düşük yüzde 10'a oranını 17,4 olarak belirtiyor.

Tablo 1: Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı

	2003 DİE	2004 TÜİK	2005 TÜİK	2006 TÜİK	2007 TÜİK	2008 TÜİK	2009 TÜİK
En yoksul % 20	6,0	6,0	6,1	5,1	5,8	5,8	5,6
2. % 20	10,3	10,7	11,1	9,9	10,6	10,4	10,3
3. % 20	14,5	15,2	15,8	14,8	15,2	15,2	15,1
4. % 20	20,9	21,9	22,6	21,9	21,5	21,9	21,5
En zengin % 20	48,3	46,2	44,4	48,4	46,9	46,7	47,6
Gini katsayısı	0,42	0,40	0,38	0,43	0,41	0,41	0,42

Kaynak: tuik.gov.tr

¹⁰ Birleşmiş Milletlerin yayınladığı İnsani Gelişme Raporuna göre Türkiye ülkeler sıralamasında 83. sırada yer almaktadır (Bkz. Human Development Report, 2010, UNDP). İnsani gelişme kategorilerinde Avrupa Birliği ülkeleriyle Türkiye arasındaki fark oldukça fazladır. Son yirmi yılda bazı gelişmeler görülmekle birlikte, yoksulluk ölçütlerinde 20 yıllık gelişimin izleri görülmemektedir. Özellikle gelir dağılımı araştırmaları en yoksul %20'lik kesimin payının artmadığını ortaya koymaktadır. Küreselleşme süreci böyle bir tabloyla birleşince toplumsal maliyetin boyutları en düşük %20'lik kesim içinde yer alan yoksullar için insani açıdan katlanılması güç bir görüntü sergilemektedir. Bu kesim toplumsal tabakanın en alt kesimini oluşturmakla birlikte, en alttaki %5 çok daha vahim bir tablo sergilemektedir.

TÜİK, aynı zamanda uluslararası kriterler olan kişi başı günlük bir dolar, 2,15 dolar ve 4,3 dolar gibi eşikler üzerinden, hem de kendisinin belirlediği gıda yoksulluğu sınırı ve görelî yoksulluk sınırını kullanarak hesaplamalar yapmakta. Tablo 2'den gıda ve gıda dışı yoksulluk oranının nasıl geliştiğini izleyebiliriz. Bu oran kentlerde yaklaşık yüzde 9,5 iken, aynı oranın kırsal yerlerde yaklaşık yüzde 34,5. Benzer bir biçimde, açlık sınırı altında yaşayan kentsel nüfus yüzde 0,25 iken, kırsal nüfusun yüzde 1'inden fazlasının açlık sınırının altında yaşadığı görülmekte. Bölgesel gelir eşitsizliğinden, tarımda uygulanan liberalleşme politikalarından ve kırsala yönelik sosyal koruma mekanizmalarının bulunmamasından kaynaklanan bu tablo, kırsal gelir yoksulluğuna karşı kapsamlı önlemler alınmasına ihtiyaç duyulduğunu ortaya koyuyor. Türkiye'de kişi başı günde 1 doların altında yaşayan sayısının 2009 yılına gelindiğinde neredeyse sıfır. Kişi başı günlük 2,15 dolar seviyesinin altında yaşayan nüfusun oranına bakıldığında ise, bu oranın yıllar içerisinde düzenli olarak düşüş gösterdiği ve 2009 yılında ortalama yüzde 0,5 düzeyine gerilediği görülüyor. Bu göstergeler üzerinden düşünürken, akademik yazında günde 1 dolar, 2,15 dolar ve 4,3 dolar gibi gelir temelli ya da günlük alınacak kalori bazında oluşturulan Dünya Bankası tarafından kullanılan küresel yoksulluk ölçütlerinin Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için uygulanabilir yoksulluk ölçütleri olmadığına dair ciddi eleştiriler olduğu unutulmamalı.¹¹ Tablo 2'ye yeniden bakarsak; gıda ve gıda dışı yoksulluk oranlarında 2002'ye göre bir iyileşme yaşandığı izlenebilir. Bu iyileşmeye karşılık Tablo 1'de bir değişimin yaşanmaması bizi 'yoksulluğun yöneltmesi' kavramıyla buluşturmaktadır. Sınıflar arası geçişlerin yaşanmadığı, en alt sınıf içinde hayırsever ilişkilere¹² bağlı geliştirilen politikalarla bir düzenlemenin hayata geçtiğini söyleyebiliriz. Yoksullukla mücadelede kalıcı bir iyileşmenin başarılmadığı, buna karşılık en alt kesimlerin kendi üst sınırlarında bir yaşam standardına kavuşturulabildiğini, bunun da yardım nitelikli politikalarla sağlandığını ileri sürülebilir.

Tablo 2: Türkiye'de Yoksulluk Oranları

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Yoksulluk Oranı (%)	26,9	28,1	25,6	20,5	17,8	17,7	17,1	18,1

Kaynak: tuik.gov.tr

Gelir yoksulluğunun bir toplum içerisindeki bireyleri nasıl ve ne derece etkileyeceği, o toplumdaki sosyal koruma ağlarının durumu ile yakından ilişkili. Örneğin, gelir yoksulu bir birey temiz içme suyuna erişimin ücretsiz olduğu bir toplumda, geliri olmasa dahi içme suyuna erişebilir. Fakat temiz içme suyuna erişimin ücretli olduğu bir toplumda, gelir yoksulu bir bireyin temiz içme suyuna erişmesinin herhangi bir garantisi bulunmaz. Dolayısıyla, kamusal koruma ağlarının yetersiz olduğu toplumlarda gelir yoksulluğunun etkisi daha ciddi bir biçimde hissedilir. Böylesi toplumlarda gelir yoksulluğu, daha fazla eşitsizliği beraberinde getirir. Toplam gelir açısından dünyanın üst gelir grubuna dâhil edilen Türkiye'nin, Temel Yapabilirlikler Endeksi'nde "kabul edilebilir" düzeyin bir alt grubu olan "orta düzeyli" ülkeler arasında son sıralarda yer alması bahsettiğimiz durumu örnekleyebilir.

Türkiye'de bölgeler arası gelir paylaşımı incelenirken, il bazında veriler üzerinden 1975-2000 dönemini analiz eden Karaca'nın çalışması Türkiye'de doğu ve batı aksında gelir düzeyi açısından ciddi bir eşitsizliğin varlığını ve bu farkın yıllar içinde artmaya devam ettiğini tespit ediyor (Karaca, 2004). Bu bağlamda, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'nın (TESEV) "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler" raporunda da bölge halkının yaklaşık yüzde 60'ının yoksulluk sınırının altında yaşadığı belirtiliyor ve formel istihdam olanaklarının dar olması nedeniyle doğrudan gelir transferi politikalarına öncelik verilmesi gerektiğinin altı çiziliyor (TESEV, 2006). Benzer şekilde, TÜSİAD raporunda da Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan nüfusun yoksullukla mücadelede öncelik taşıması gerektiğine vurgu yapılmakta (Buğra vd., 2010).

4. Türkiye'de Bütçe Yoksulluk İlişkisi

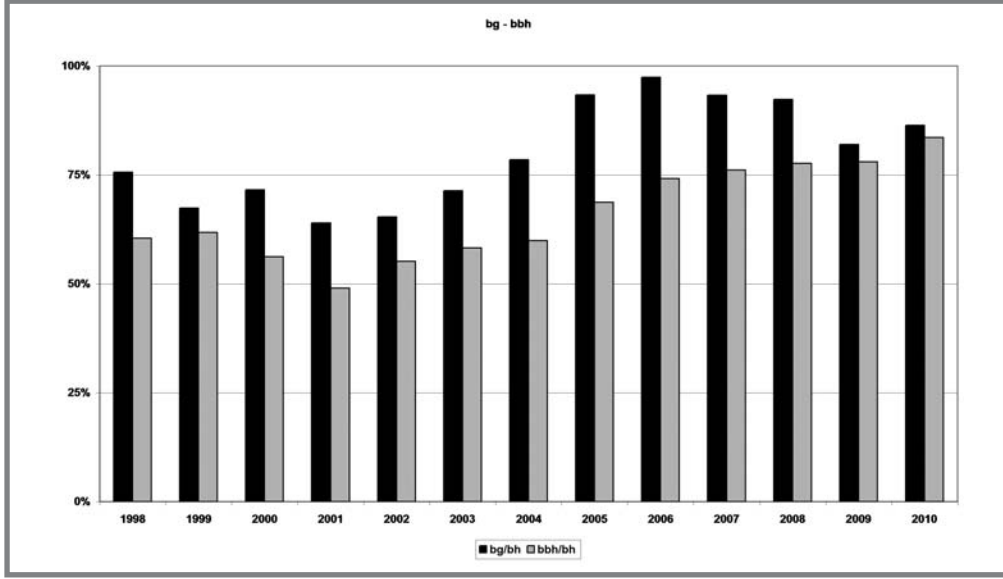
Türkiye'de sosyal transferleri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, 2004 yılında kamu sosyal harcamalarının GSYH içindeki payının yüzde 12,5 olduğunu, aynı oranın Yunanistan'da yüzde 26 ve Portekiz'de yüzde 24,9 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu oran Avrupa Birliği ortalaması için yüzde 26'dır. Birçok raporda AB üye ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye'nin kamu harcamalarının düşük olduğu ve bunun temelde eğitim, sosyal güvenlik ve genel kamu hizmeti harcamalarının düşüklüğünden kaynaklandığı vurgulanıyor. Her ne kadar özellikle 2003 ve 2006 yılları arasında, kamu sosyal harcamalarında bir artış eğilimi olsa da, Türkiye hala sosyal harcamaların boyutu açısından AB ülkelerinin çok gerisinde (Buğra vd., 2010).

¹¹ Bu konuda ayrıntılı olarak bakılabilecek çalışma: Türkiye İstatistik Kurumu, (2009). "2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları," Haber Bülteni Sayı 205, Aralık, Ankara.

¹² Hayırseverlik özellikle neoliberal dönemde üretilen yeni sosyal politikanın önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmakta. Yoksulluğun yönetilmesinde toplumsal dayanışmanın geliştirilmesi ve devletin sosyal harcamalarının bu dayanışmayı destekleyen ve orta sınıf yerine madunları hedefleyen bir yerden politika geliştirmesine olanak sağlayan bir strateji olarak süreç görülebilir (Buğra, 2008). Son kabine düzenlemesiyle yapılandırılan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bu gelişimin önemli bir göstergesi olarak görülmekte. Bakanlığın (müdürlük dönemi) harcamalarını izlediğimizde, sosyal transferlerin ve bu transferlerin yöneldiği kesimlerin sosyal profili hayırseverlik ilişkilerinin yaygınlaşması yönelimli bir politikanı üretilmesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Kamu harcamalarının bu düşük düzeyine karşılık harcama yapısının bileşimi de en az bu düşüklük kadar etki yapan bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmakta. Grafik 1'e baktığımızda, Merkezi Yönetim bütçesi içinde (2006'ya kadar Konsolide Bütçe) bütçe gelirlerinin ne kadarının birincil bütçe harcamalarına ayrıldığını izlemekteyiz. Türkiye çerçevesinde yaptığımız analizlerde, özellikle kamusal yoksulluk tartışmalarında ve buna bağlı geliştirilen kamusal yoksulluk endeksinde önemli bir değişken olarak gördüğümüz bu ilişki, kamu kaynaklarının ne kadarının toplumsal ihtiyaçlar temelinde kullanıldığını göstermektedir. Türkiye'de 2008 sonrası kamu kaynaklarının giderek daha fazla toplumsal ihtiyaçlara ayrıldığını görmek mümkün. 2003 - 2008 arası izlenen faiz dışı fazla stratejisine bağlı mali disiplin politikası, kamusal kaynaklarda tasarruf yaparak sürdürülen bir politikaydı. Bu politika doğal olarak toplumsal gereksinimlerin giderilmesinde politik tercihlere bağlı olarak bir yeniden dağılımı da gerçekleştirmiştir. Kamusal yoksulluk savına göre, bu tasarrufçu yaklaşım yoksullukla mücadele için olumsuz bir gelişmedir.

Grafik 1: Bütçe Gelirleri - Birincil Bütçe Harcamaları

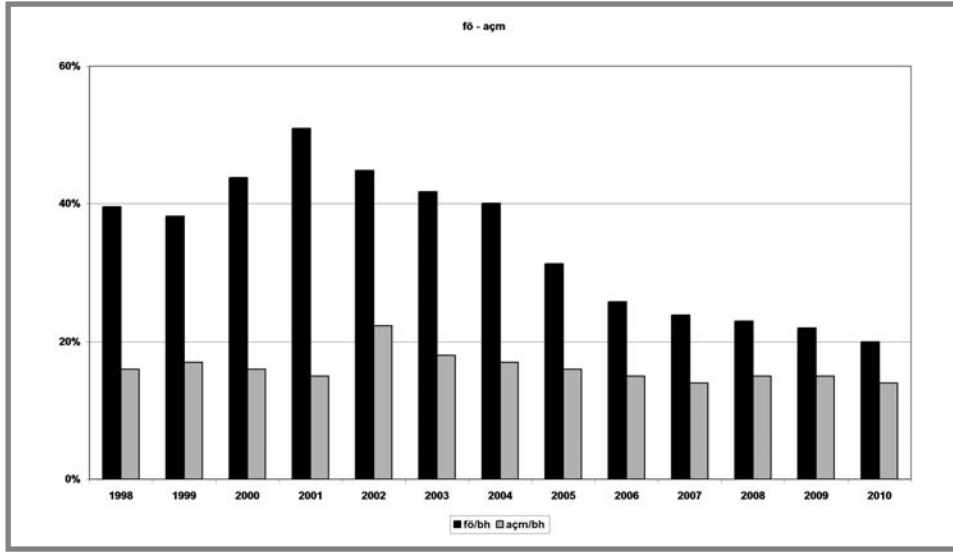
Kaynak: Tablo Ek 1'den yararlanılarak çizilmiştir. bg: bütçe gelirleri, bh: bütçe harcamaları, bbh: birincil bütçe harcamaları

Bu gelişim, yoksulluğun kalıcı bir mücadele programı önünde bir engel oluştururken, yoksulluğun giderilmesi yönelik kaynakların yönetilmesini de farklılaştırmaktadır. 2008 sonrası görülen iyileşmenin de kalıcı olup olmayacağı önümüzdeki dönem izlenebilecektir. 2008 finansal krizine yönelik geliştirilen bir iç pazar canlandırma politikasının yansımaları mı, yoksa yeni bir ekonomi politikasının bu alana yansımaları mı sorularının yanıtını vermek için henüz erken. Diğer taraftan, iç mali yapının olumlu gelişimi, iç açık sorununun iktisadi sorun yaratmaktan uzak oluşu, kamusal kaynakların kullanımında giderek finansal kesim dışında bir harcama politikasının gelişeceği umutlarını artırmaktadır. Bu yoksullukla mücadele için de önemli bir gelişme olabilir. Buna karşılık cari açığın ciddi boyutlara ulaşması ekonomiyi kırılgan bir düzlemde tuttuğu için, bunun bütçe üzerinde yaratacağı etkilere bağlı olarak 2008 sonrası yaşanan gelişmeler farklı bir yöne de evrilebilir.

Bütçe yoksulluk ilişkisinde yine analitik olarak kullandığımız bir başka değişken faiz ödemeleri ile bütçe açığı maliyetinin karşılaştırılmasıdır.¹³ Grafik 2'den de görüleceği üzere 2003 sonrası yürütülen faiz dışı fazla politikası bu iki değişken arasındaki farkı hızla azaltmıştır. Bugün bütçeden faiz ödemelerine ayrılan pay giderek azalmakta, bütçe içindeki faiz ödemelerinin payı %25'in altına gerilemektedir. 2008 sonrası daha fazla kaynağın birincil bütçe harcamaları alanına kaymasıyla buradaki ilişkinin birbirini tamamlar nitelikte olması, genel bölüşüm ilişkileri üzerindeki etkisi açısından da önemli bir gelişimi sergilemektedir. Finansal sermaye alanına yönelik transferlerden sosyal transfer alanına yönelik kaynak kullanımı yoksullukla mücadele açısından büyük önem taşımaktadır. Bu Tablo 2'deki gelişimin açıklanması anlamında çok önemlidir. Yoksullukla mücadelede kamusal karar süreçlerini etkisinin görülmesi ve kamusal yoksulluk tezinin anlamlı bir retoriğe dönüşmesi açısından gösterge niteliği taşımaktadır. Yoksulluğun çözümü açısından bir gösterge oluşturduğu gibi, aynı retoriği, yoksulluğun üretilmesi açısından da kurabiliriz. Yoksulluğun derinleştiği, boyutunun arttığı dönemi izlediğimizde, 1980 sonrası, giderek kısılan sosyal harcamalar, düşen kamu çalışanları gelirleri, gerileyen reel ücretler gibi birçok değişkende meydana gelen olumsuz gelişmeler bütçe politikalarının bir sonucudur ve bu sonuca bağlı olarak yoksulluk artmıştır. Bugün yoksullukta meydana gelen nispi iyileşmenin korelasyonunu bu ilişki üzerinden kurmamız olanaklı (Temelli, 2004; 2011).

¹³ Bütçe açığının gerçek maliyetinin hesaplanması oldukça güç bir ilişki kümesine bağlı. Burada bir dönem önce bütçe açığının Hazinenin gösterge faizine bağlı olarak hesaplanması söz konusudur. Bu yöntem tamamen yanlış kabul edilemez, ama birçok eksikliği de barındırmaktadır. Ortalama faizin belirlenimi, borçlanma yapısı, finansal piyasalarla olan etkileşim gibi birçok faktörün katılmasıyla birlikte bu hesaplamaların daha sağlıklı bir ölçüte ulaşacağı söylenebilir.

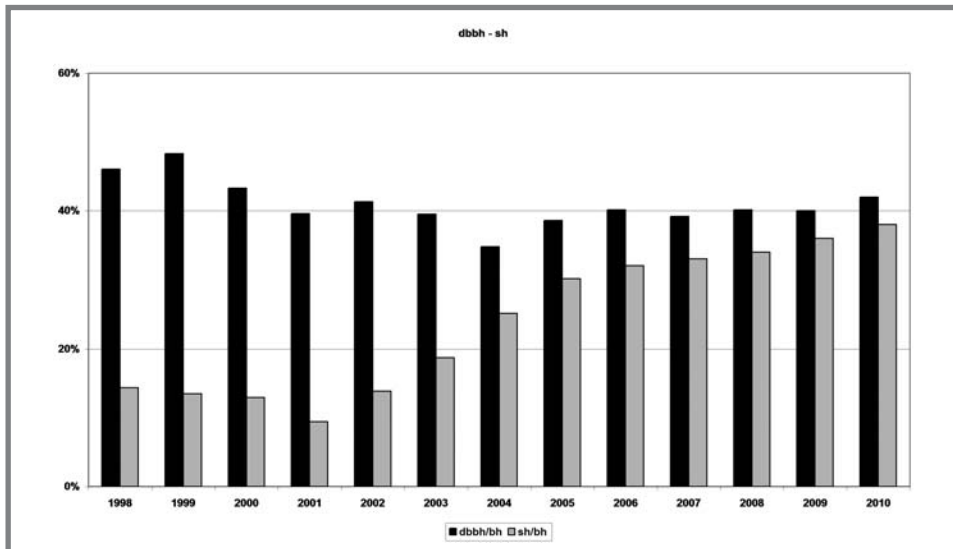
Grafik 2: Faiz Ödemeleri - Bütçe Açığı Maiyeti

Kaynak: Tablo Ek 1'den yararlanılarak çizilmiştir. fö: faiz ödemeleri, açm: bütçe açığı maliyeti, bh: bütçe harcamaları

Kamusal yoksulluk savını açıklamaya çalışan üçüncü bir değişken ise birincil bütçe harcamaları içinden ayrıştırılan sosyal nitelikli sosyal harcamalar ile diğer birincil bütçe harcamalarının karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Birincil bütçe harcamalarının kompozisyonu yoksullukla mücadele için büyük önem taşımaktadır. Yoksulluk üzerinde bütçenin azaltıcı etkisinin harcamalar açısından en etkin görülebildiği alan sosyal nitelikteki harcamalardır. Burada sosyal niteliğin de ayrıntılandırılması gerekmektedir. Klasik yaklaşımda, sosyal devletin fonksiyonlarının tanımlanmasında öne plana çıkan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları ilk sırayı alırken, bugün sosyal nitelikteki harcamaların içine toplumsal ihtiyaçların belirlenimine bağlı olarak birçok değişken dahil edilmektedir. Yoksulluk ölçümünde olduğu gibi, salt ekonomik faktörlere indirgenmeyen bir sosyal gereksinim kümesi burada da önem taşımaktadır. Örneğin, Diyanet İşleri Başkanlığı harcamaları, Çevre Bakanlığı, Kültür Bakanlığı Harcamaları, Spora yönelik harcamalar da bu harcama kategorisinde yer almaktadır.

Grafik 3: Diğer Birincil Bütçe Harcamaları - Sosyal Harcamalar

Kaynak: Tablo Ek 1'den yararlanılarak çizilmiştir. sh: sosyal nitelikteki bütçe harcamaları, bh: bütçe harcamaları, dbbh: diğer birincil bütçe harcamaları

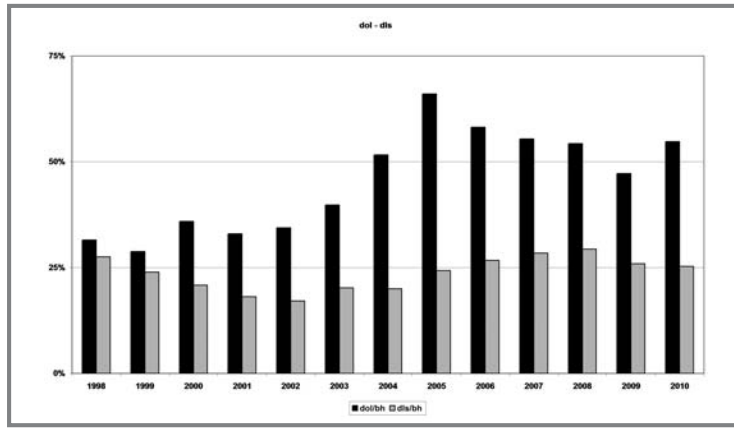
Grafik 3'ü izlediğimizde, birincil bütçe harcamaları içinde sosyal nitelikteki harcamaların 2000 yılına göre dramatik bir artış sergilediğini söyleyebiliriz. Bu artış yukarıda belirtilen faize bağımlı bütçe kompozisyonunun etkisinin azalmasıyla birlikte, özellikle 2004 sonrası hızlanmıştır. Oransal bazda gözlenen bu gelişmenin yoksullukla olan ilişkisindeki niteliksel gelişmeyi de yine Tablo 2 aracılığıyla izleme olanağımız var. Tablo 1, Tablo 2 ve Grafik 3 arasındaki ilişkiyi yeniden ele aldığımızda, öncelikle yoksullukla mücadele de nispi bir iyileşmenin bütçe yapısındaki gelişime bağlı olarak şekillendiğini, bunda bütçe kaynaklarının kullanımındaki tercihlerin büyük önem taşıdığı rahatlıkla söylenebilir. Bu politika neoliberal devlet uygulamalarından bir kopuşun sonucu değil, bu politikaların sosyal alanla olan ilişkisine bağlı olarak geliştirildiği görülmektedir.

Tablo 1'de iyileşme olmaksızın Tablo 2'de iyileşmenin görülmesi yeni sosyal politikanın hangi araçlarla, hangi alanda yoğunlaştığını da sergilemektedir. Kamu harcamaları yapısının değişimi yoksulluğun yönetilmesini barındırırken, sosyal devlet uygulamalarını tasfiye edici niteliktedir. Bu gelişme, özellikle temel sosyal devlet uygulamalarının görüldüğü alanlara bakıldığında izlenebilir. Eğitim ve sağlık alanında giderek ticarileşme ve piyasa öykünmecisi uygulamalar, sosyal güvenlik alanında gerçekleştirilen yeni yasal düzenlemeler gibi en belirgin dönüşüm alanları ile özelleştirme, kamu istihdam ve yatırım politikaları gibi alanların da ele alınmasıyla bu yeni bütçe toplum ilişkisi daha belirginleşmektedir. Devletin düzenleyici alanı yeniden şekillenirken, sosyal nitelikteki kamu harcamaları da sosyal devlet bağından koparak yeni bir sosyal ağ/devlet aralığında kendisini tanımlamaktadır (Castells, 2005). Yoksulluğun yönetilmesi giderek yoksullaşan kitlelerle politik bağın kurulması ve bu kitlelerin sosyal taleplerinin yönetilebilmesi ve/veya düzenlenebilmesi açısından büyük öneme sahiptir. Birikim rejimi ile sosyal üretim arasındaki bağın bir başka açıklaması olarak da ele alabileceğimiz bu gelişim, hiç kuşkusuz emeğin ve sermayenin yeni döngüselliğinde şekil bulmaktadır.

Bir diğer kamusal yoksulluğa dair değişken vergilerdir. Kamusal yoksulluk sorununda vergi konusu kamu harcamalarından çok daha önemli bir özelliğe sahiptir. Harcama yapısı ve harcama toplum ilişkisinin tanımlanabilirliğe olan yatınlığına karşılık, vergiye bağlı gelişen toplumsal ilişkiler çok daha karmaşık bir karaktere sahiptir.

Grafik 4: Dolaylı Vergiler - Dolaysız Vergiler

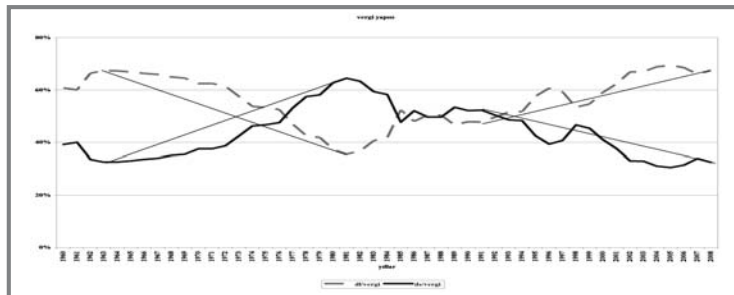

Kaynak: Tablo Ek 1'den yararlanılarak çizilmiştir. dol: dolaylı vergi gelirleri, bh: bütçe harcamaları, dls: dolaysız vergi gelirleri

Kamusal yoksulluk çözümlemesi açısından kullanılan dolaylı/dolaysız ayrımına bağlı vergi yapısı ilişkisi Grafik 4'ten izlenebilir. Vergi yapısındaki gelişim dolaylı vergiler lehine seyretmiştir. Dolaysız vergilerin giderek payının azaldığı bir dönem olarak görülen 2000-2010 dönemi, vergilerin kamusal yoksulluk üzerindeki etkisi açısından yukarıda belirtilen tüm iyileştirici etkileri azaltmış, hatta yoksullukla mücadele de negatif bir etki ortaya koymuştur. Vergi yapısındaki bu dramatik dönüşüm vergi adaleti ve buna bağlı olarak sosyal adalet açısından oldukça sıkıntılı ve telafisi güç bir ilişki doğurmuştur. Adalet ilişkilerine duyarsız kabul edilen dolaylı vergilerin nispi payının hızla yükselmesi, harcama politikalarına bağlı bir yoksullukla mücadele programının yetersizliğini sergilemek açısından da önemlidir.

Daha geniş bir çerçeveden vergi yapısına bakarsak; Grafik 5'te, dolaysız vergiler 1960 sonrası yukarı eğilimli bir hareket sergiliyor ve 1980'lerin başında doruk noktasına ulaşıyor. Bu tarihten sonra düşüşe geçen dolaysız vergilerin nispi payı dolaylı vergilerle 1980 öncesi ve sonrasında çapraz bir görünüm sergilemekte.¹⁴ Bu çapraz gelişme birikim rejiminin karakteriyle ve dönemsel özellikleriyle uyumlu bir gelişimi göstermektedir. 1980 sonrası vergi reformlarında 'verginin tabana' yayılmasının aracı haline dönüştürülen dolaylı vergiler farklı bir 'adalet' duygusunun aracı haline gelmiştir. Bu dönüşüm küresel vergi sisteminin savuna geldiği vergi yapılanmasıyla paralellik göstermektedir.

Grafik 5: Dolaylı Vergiler - Dolaysız Vergiler (1960 - 2008)

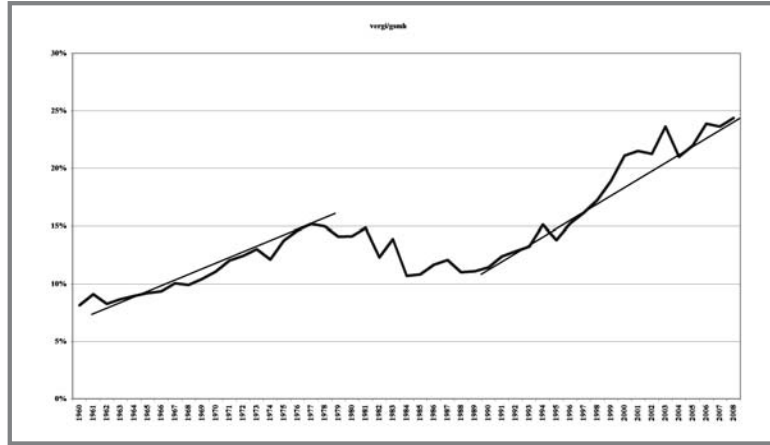

Kaynak: Yakar Önal, A. ve Temelli, S. (2011), "Sermaye Birikimi-Vergi Yapısı İlişkisi Bağlamında Gelir Bölüşümü: 1960-2009 Türkiye Örneği", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 44, Sayı 3. dol: dolaylı vergi gelirleri, dls: dolaysız vergi gelirleri

Türkiye'de vergi yükü hala %25'lerin altındadır. Bu oran OECD ve AB 15 ülkelerinin çok gerisinde kalmaktadır ve buna bağlı olarak da düşük vergi yükünün niteliksel değişiminin kamu finansmanı ve vergi yükünün adil dağılımı konusunda daha büyük sorunlara neden olduğu ileri sürülebilir. Grafik 6'da görüldüğü gibi, vergi yükünün 1960-80 aralığında gösterdiği ivme de gelir vergileri taşıyıcı olurken, 1990 sonrası dolalı vergiler vergi yükünü yukarıya çekebilmiştir. Zayıf sermaye yapısı söylemi çerçevesinde sürekli düşük vergi yükleri üzerinden oluşturulan kamu bütçeleri kamu hizmet alanını daraltırken, diğer taraftan kamu finansman sorununun da en önemli nedenini oluşturmuştur. Vergi yükü kavramı 'yük' tanımlaması ile betimlenirken, burada verginin taşıyıcılığı önem kazanmaktadır. Dolaylı vergilerin nihai tüketiciler tarafından taşınacağı düşünüldüğünde, nihai tüketicilerin harcama, vergi, gelir payı ve yansıtılabilir kabiliyetleri ölçüsünde ne derece bu yüke maruz kaldıkları açıkça ortaya çıkmaktadır. Vergi reformu ve vergilerin yeniden yapılandırması çalışmalarında dolaylı vergilerin adaletsizliğine vurgu yapılmasına rağmen, ortaya çıkan görünüm bu anlamıyla adaletsizliğin derinleştiğini bize göstermektedir.

Vergi yapısındaki en belirgin değişim, artan oranlı gelir vergisiyle katma değer vergisinin yer değişimidir. Bu değişim tüm OECD ülkelerinde gözlenen bir değişimdir. Türkiye'de değişimin şiddeti daha fazla olmakla birlikte, küresel ölçekte sistemin değişimine koşut olarak tüm ülke ekonomilerinin vergisel bazda da uyumlaştırıldığını söyleyebiliriz. Bu yeni yapılanmaya gerekçe olarak ekonomik gelişmenin gerekleri gösterilmiştir. Ekonomik gelişme ve sermaye birikimi arasındaki bağın kurulmasında vergi rekabeti söylemi altında ortaya çıkan yapısal dönüşüm, dolaylı vergileri daha etkin bir vergi olarak ön plana taşırken, bunun bir uzantısı olarak bölüşümün daha da bozulduğunu söyleyebiliriz. Kaldı ki, Weller'in çalışmasında görüldüğü gibi, dolaylı vergilerin ağırlıklı hale gelmesiyle birlikte genel ekonomilerin performansında bir gerileme de ortaya çıkmaktadır (Weller, 2007).

Grafik 6: Vergi Yükü

Kaynak: Yakar Önal, A. ve Temelli, S. (2011), "Sermaye Birikimi-Vergi Yapısı İlişkisi Bağlamında Gelir Bölüşümü: 1960-2009 Türkiye Örneği", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 44, Sayı 3. doi: dolaylı vergi gelirleri, dls: dolaysız vergi gelirleri

Küresel bazda yaşanan vergi yapısı dönüşümünün yarattığı eşitsizliğin boyutunu 'İnsani Gelişme' raporlarından izlemek de olanaklıdır (UNDP, 2010). Kapitalizmin eşitsizlik yaratan ilişkilerine rağmen kapitalist gelişmeye koşut iyileşmelere karşılık mevcut eşitsiz ilişkilerin koruna geldiğini görmekteyiz (Buğra, 2010). Düşük düzeyde iyileşmelere karşılık küresel düzeydeki eşitsizliği besleyen piyasa ekonomisi egemen yapılar sürecin yoksulluk programı içinde ele alınmasına neden olurken, genel bir eşitsizlikle mücadele yerine yoksulluğun yönetilmesi şeklinde bir sosyal programı hayata geçirmektedir. Tüm bu süreci vergi yapısındaki veriler ışığında bir kez daha okuduğumuzda, vergili alanların düzenlenmesinden vergi tercihlerine, vergi oranlarının değişiminden vergi anlayışına kadar olan değişim süreçlerini vergi yapısı birikim-bölüşüm ilişkileri üzerinden yeniden ele aldığımızda, yukarıda belirttiğimiz yüksek korelasyon ortaya çıkmaktadır. Öncelikle dolaylı dolaysız vergi paylarındaki dönüşüm kalın çizgilerle konuyu özetlemektedir. Dolaylı vergilerin gelir bölüşümündeki adaletsizliği artırdığı ve vergiyi bir aritmetik eşitlik anlamıyla tabana yaydığını düşündüğümüzde, vergi yükünün alt gelir gruplarına yayılarak üst gelir grupları için bir vergiden kaçınma alanı yarattığını söyleyebiliriz. Bu ilişki yoksulluğun kamu eliyle nasıl kalıcılaştırıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

5. Sonuç Yerine

Yoksulluk meselesi küresel dönemle birlikte hem sosyal bilimler alanında hem sosyal politika süreçlerinde başat konu olma özelliğine kavuştu. Yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkileri yaşamın her alanında belirginleşen görünümüleriyle temel tartışma alanlarını belirlemeye başladı. Yoksulluk alışlagelmiş tanımının dışına taşarak, yoksullaşma dinamiğiyle çok daha geniş bir süreç karşılık gelirken, sosyal devletten uzaklaşmayla birlikte emeğin kazanımlarının gerilemesine bağlı olarak da kitleselleşmiştir.

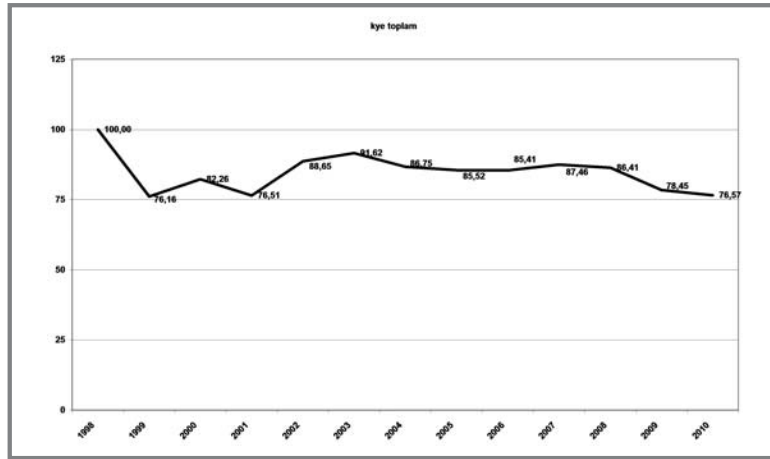
¹⁴ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için Bkz: (Yakar Önal ve Temelli, 2011)

Bu gelişim yoksulluğa dair tartışmaları kendi içinde farklılaştırırken, diğer taraftan da yoksullukla yoksunluk ilişkilerini de yeniden tanımlamıştır. Yoksul olma halleri, bireysel bir karakterden toplumsal bir karaktere dönüşmüştür. Bu toplumsallık yoksulluğun kamusal ilişkiler içine taşınmasına da neden olmaktadır. Kamusal ilişkiler içinde konuya baktığımızda kamusal yoksulluk olarak adını koymaya çalıştığımız yeni bir ilişkinin belirlenimi bu çalışmanın çerçevesini oluşturmuştur.

Çalışma, Merkezi Yönetim Bütçesinin 2000'li yıllarda yoksulluğu ilgilendiren değişkenlerindeki gelişmelerle Türkiye'deki yoksulluğun görünümündeki ilişkiyi irdelemeye çalışmıştır. Kamusal yoksulluğun ölçülebilir bir olgu olduğunu, buna bağlı olarak toplumsal alanda bölüşüm ilişkilerinin daha sağlıklı belirlenebileceği ve bölüşüm sorunlarıyla mücadele de daha yapıcı çözümler üreteceğini varsaymaktadır. Kavram dayandığı referanslar ve kullandığı araçlar itibarıyla henüz yolun başında kabul edilebilir. Diğer yoksulluk ölçütlerine göre bu farklılık yine de bir karşıtlık üretmediği anlamını taşımasa gerek. Yoksulluk ölçütleri için bir tamamlayıcı ölçüt olma gücünü potansiyel olarak taşıdığını yukarıda sergilediği anlatım içinde bulmak olanaklı.

Grafik 7, bu savın anlamlılığına yönelik bir çalışmadan alınmıştır (Temeli, 2011). Kamusal yoksulluk endeksi çalışmasının sonucu olarak görebileceğimiz bu grafik, yukarıda dile getirilen değişkenlerin kullanımıyla ulaşılmış bir endekstir. Endeks, 1998 yılını 100 kabul ederek hazırlanmıştır. Buna göre yoksullukla mücadele programlarının kamusal yoksulluk ayağındaki gelişme izlenebilir. Endeksin 100'ün altında kalması yoksulluğun olumsuz gelişim sergilediğini bize anlatmaktadır.¹⁵ Tüm sosyal harcamalardaki iyileşmeye karşılık olumsuz gelişimin sürmesi, yukarıda da belirtildiği üzere yoksullukla mücadele programının bir sosyal program yerine hayırsever ilişkiler ağına bağımlı kılınması, neoliberal anlayışın ekonomi alanındaki düzenlemelerine müdahalede bulunmaması ve hepsinden önemlisi adaletli bir vergi yapısını inşa edememesi olarak yorumlanabilir. Adaletli bir vergi sisteminin yoksa adaletli bir toplumla karşılaşmanız olanaksızdır...

Grafik 7: Kamusal Yoksulluk

Kaynak: Temelli, S. (2011), "Türkiye'de Bütçe Yoksulluk İlişkisi 2: 1990 - 2010", Türkiye Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara.

¹⁵ Kamusal yoksulluk endeksi çalışmasını 2004 yılından beri yapılandırmaya çalışmaktayım. Kamusal yoksulluğun ölçülebileceğine dair bir savdan hareketle oluşturulmaya çalışılan bir endekstir. Kuşkusuz tüm iddiasına rağmen olabildiğince çok eksikliği içinde barındırmakta. Kamusal yoksulluk meselesini tartıştığım bu çalışmada, bir gönderme olarak endeksle bağımlı kurmak açısından yukarıdaki bir başka çalışmamın sonucu olan Grafik 7'yi sundum. Endeks çalışması şimdilik 4 ana grupta, 8 değişken üzerinden hareket eden bir bileşik değere dayanıyor. Bunlar çalışma içinde de belirtilen değişkenler. Bütçe harcamaları payına bağlı olarak ölçümlenen değişkenler birer karşıtlık olarak kamusal yoksullukla ilintilendirilmekte. Örneğin, dolaylı vergilerin yoksulluğu artırıcı etkisiyle, dolaysız vergilerin azaltıcı etkisi bir karşıtlık olarak endeks bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu savlamaya bağlı olarak geliştirilen endeks, yolun henüz başında olmasına karşılık, diğer çalışmaların bulgularına da baktığımızda yoksulluk çalışmaları için önemli bir tamamlayıcılık taşıyacağını düşünmekteyim. Diğer taraftan, yoksulluğun salt ölçülebilir bir anlayışa hapsedilerek, bilgi üretimi aracı haline dönüştürülmesine de bir itirazın saklı olduğunu burada belirtmiyim.

Yararlanılan Kaynaklar

- Aktan, C.C. ve Vural, İ.Y. (2002), "Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", Coşkun can Aktan (Ed.): Yoksullukla Mücadele Stratejileri içinde, Hak İş Konfederasyon Yayınları, Ankara.
- Buğra, A. 2001, "Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi", *Toplum ve Bilim*, Yaz 89.
- Buğra, A. (2008), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Buğra, A. vd., (2010), *Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Çalışması, Boğaziçi Üniversitesi. (yayınlanmamış çalışma).
- Castells, M., 2005, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Ağ Toplumunun Yükselişi*, Birinci Cilt, Çev. Kılıç, E., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Chossudovsky, M. (1998), *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul.
- Güngör, F. Ve Özügürlü, M. (2001), "İngiliz Yoksul yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet", *Prof. Dr. Cevat Geray'a Armağan*, Mülkiyeliler Birliği yayını, No:25, Ankara.
- Hardt, M. ve Negri, A., 2001, *İmparatorluk*, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hardt, M. ve Negri, A., 2011, *Ortak Zenginlik*, Çev: Efla - Barış Yıldırım, Ayrıntı yay., İstanbul.
- Karaca, O. (2004), "Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı?" *Tartışma Metni 2004/7*, Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Munck, R. (2007), "Globalization, Poverty and Inequality", *Review of Radical Political Economy*, 39/4, Fall.
- Sapancalı, F. (2001), "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk", *DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/2.
- Sen, A. (1999), *Özgürlükle Kalkınma*, Ayrıntı yayınları, İstanbul.
- Sönmez, M., 2001, *Gelir Uçurumu*, Om yay., İstanbul.
- Şenses, F. (2003), Yoksullukla Mücadelenin neresindeyiz?: Gözlem Öneriler, *Korkut Boratav'a Armağan, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Temelli, S. (2003), "Türkiye'de Bütçe Yoksulluk İlişkisi: 1980 - 2002", Türkiye Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara.
- Temelli, S. (2004), "Yoksulluğun Ölçülmesinde Yeni bir Arayış: Kamusal Yoksulluk Endeksi", *Eğitim Toplum Bilim*, 2/8, Güz.
- Temelli, S. (2011), "Türkiye'de Bütçe Yoksulluk İlişkisi 2: 1990 - 2010", Türkiye Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara.
- Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı, (2006), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2009). "2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları," *Haber Bülteni*, Sayı 205, Aralık, Ankara.
- TC Hazine Müsteşarlığı Web Sitesi, www.hazine.gov.tr
- TC Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Web Sitesi, www.bumko.gov.tr
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu Web Sitesi, www.tuik.gov.tr
- UNDP, 2010, *Human Development Report*, UNDP, NY.
- UNDP, 2011, Turkey: HDI values and rank changes in 2011, *Human Development Report*, UNDP, NY.
- Weller, C.E., 2007, "The Benefits of Progressive Taxation in Economic Development", *Review of Radical Political Economics*, Summer 39, No: 3, s. 368-376.
- World Bank, (1990), *World Development Report*, NY.
- World Bank, (2005), *Turkey-Joint Poverty Assessment Report*, Human Development Sector Unit Europe and Central Asia Region ve Devlet İstatistik Enstitüsü, Rapor No: 29619-TU.
- Yakar Önal, A. ve Temelli, S. (2011), "Sermaye Birikimi-Vergi Yapısı İlişkisi Bağlamında Gelir Bölüşümü: 1960-2009 Türkiye Örneği", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 3.
- Yurdakul, F. (2010), Amartya Sen'in Yoksulluk Üzerine Düşünceleri Ve Sen Yoksulluk Endeksi: Türkiye Uygulaması, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5/3, 3C0048.

Ek Tablo 1: Veriler (milyon TL)

Yıllar	gsyh	bh	bg	fö	ba	açm	vergiiler	dls ver	dol ver	bbh	sh	dbbh
1998	52.225	15.614	11.811	6.176	2.235	-	9.228	4.303	4.925	9.438	2.245	7.193
1999	104.596	28.084	18.933	10.720	9.151	3.843	14.802	6.715	8.087	17.364	3.791	13.573
2000	166.658	46.705	33.440	20.440	13.265	5.634	26.503	9.724	16.779	26.265	6.044	20.221
2001	240.224	80.579	51.543	41.062	29.036	12.154	39.736	14.583	25.153	39.517	7.599	31.918
2002	350.476	115.682	75.592	51.871	40.090	25.830	59.631	19.833	39.798	63.811	16.034	47.777
2003	454.781	140.454	100.250	58.609	40.204	19.768	84.316	28.423	55.893	81.845	26.335	55.510
2004	559.033	141.021	110.721	56.488	30.300	8.875	101.039	28.220	72.819	84.533	35.499	49.034
2005	648.932	146.098	136.355	45.680	9.743	2.074	131.948	35.481	96.467	100.418	44.038	56.380
2006	758.390	178.126	173.483	45.963	4.643	808	151.271	47.590	103.681	132.163	60.642	71.521
2007	843.178	204.067	190.359	48.753	13.708	2.522	171.098	58.036	113.062	155.314	75.406	79.908
2008	950.534	227.031	209.598	50.661	17.433	3.100	189.981	66.702	123.279	176.370	85.208	91.162
2009	952.635	268.219	215.458	53.201	52.761	9.814	196.313	69.593	126.720	215.018	112.527	102.491
2010	1.103.750	294.359	254.277	48.299	40.082	3.659	235.714	74.509	161.205	246.060	123.228	122.832

Kaynak: bumko.gov.tr ve hazine.gov.tr adreslerinden hazırlanmıştır.